

SEÇİMLER, DARBE GİRİŞİMLERİ VE SİYASİ KRİZLER GÖLGESİNDE KUZEY AFRİKA

PROF. DR. AHMET UYSAL

Başkan ORSAM

“

Bölgede hem kendi iç dinamikleri hem de uluslararası müdahaleler ve koronavirüsün (Kovid-19) etkisiyle önemli kırılmalar ortaya çıkmaktadır. Fas'tan başlayarak bütün Kuzey Afrika hareket hâlinedir. Görece sakin olan Mısır bile Etiyopya ile Nil Nehri'nin paylaşım sorunu nedeniyle ciddi kriz yaşamaktadır.

”

Bugünlerde tüm dünya gibi Kuzey Afrika da ciddi bir değişim süreci yaşamaktadır. Bölgede hem kendi iç dinamikleri hem de uluslararası müdahaleler ve koronavirüsün (Kovid-19) etkisiyle önemli kırılmalar ortaya çıkmaktadır. Fas'tan başlayarak bütün Kuzey Afrika hareket hâlinedir. Görece sakin olan Mısır bile Etiyopya ile Nil Nehri'nin paylaşım sorunu nedeniyle ciddi kriz yaşamaktadır. Bazı bölge ülkeleri seçimlere hazırlanmakta bazı ülkelerdeyse seçimi düşünmeyen taraflar darbe ve başka hamlelerle kozlarını paylaşmaya çalışmaktadır. Buna dış

müdahaleler de eklenince krizler içinden çıkılmaz hâl almaktadır. Dolayısıyla Fas ve Cezayir'deki son durumun yanı sıra Libya'daki seçimi, Tunus ve Sudan'daki darbe benzeri hareketler üzerinde durulması gereken mühim konular arasındadır.

FAS VE CEZAYİR'DEKİ SON DURUM

Fas Krallığı, Arap Ayaklanmaları'ndan reformla çıkabildiği için istikrarlı kalmış nadir Kuzey Afrika

ülkesidir. 2011’de patlayan gösterilerden sonra Adalet ve Kalkınma Partisi’nin masaya oturmasıyla gerçekleştirilen anayasa reformu ülkeyi belli ölçüde demokratik sürece açmıştır. Bundan sonra Adalet ve Kalkınma Partisi’nin dâhil olduğu koalisyon hükümetleri, sistemi ciddi şekilde rahatlatırsa da ekonomik düzleşme de çıkamamıştır.

Ülkenin tarım ve turizme dayanan kırılan ekonomisi Kovid-19 döneminde daha da sarsılmış ve bu durum seçimlerde koalisyonun büyük ortağı Adalet ve Kalkınma Partisi’nin yenilgi almasına yol açmıştır. Bu başarısızlıkta partinin İsrail ile normalleşmeye ve eğitimde Fransızcanın yaygınlaşmasına direnmemesi yanında (sağlık gerekçesi olarak ifade edilen) ken-evir ekimine itiraz etmemesi de etkili olmuştur.

Kovid-19 döneminin olumsuz etkilediği diğer bir Kuzey Afrika ülkesi ise Cezayir olmuştur. Süregelen ekonomik ve siyasi sorunlar yüzünden patlak veren gösteriler sonucunda Abdülaziz Buteflika yönetimi devrilmişti.

“

Fas ile Cezayir'in eski sömürgeci ülkesi Fransa ile ilişkileri de gerginleşmiştir. Batı Sahra konusu üzerinden yaşanan ihtilafa binaen Fas ile ilişkileri sınırlandırma yoluna giden Cezayir, Batı Sahra'nın ayrı bir devlet olmasını savunarak oradaki ayrılıkçı örgüt Polisario'ya destek vermektedir. Fas ise bu bölgeyi kendi toprağı saymaktadır ve İsrail ile normalleşme karşılığında bu konuda eski ABD Başkanı Donald Trump'ın diplomatik desteğini kazanmıştır.

”

Kovid-19 salgını hem yeni Başkan Abdülmecid Tebbun'un hem kişisel sağlığını hem de ülke ekonomisini etkilemiştir. Çünkü bu süreçte ülke ekonomisinin belkemiğı petrol ve doğal gaz fiyatları düşünce devletin gelirleri azalmıştır. Bu süreçte komşusu Fas ile Cezayir'in eski sömürgeci ülkesi Fransa ile ilişkileri de gerginleşmiştir. Batı Sahra konusu üzerinden yaşanan ihtilafa binaen Fas ile ilişkileri sınırlandırma yoluna giden Cezayir, Batı Sahra'nın ayrı bir devlet olmasını savunarak oradaki ayrılıkçı örgüt Polisario'ya destek vermektedir. Fas ise bu bölgeyi kendi toprağı saymaktadır ve İsrail ile normalleşme karşılığında bu konuda eski ABD Başkanı Donald Trump'ın diplomatik desteğini kazanmıştır.

Son dönemde yaşanan sürpriz gelişme, Cezayir ile Fransa ilişkilerinin Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron'un tepki çeken açıklama-

larıyla bozulmasıdır. Cumhurbaşkanı Macron, bir Fransız gazetesine verdiği mülakatta Cezayir'deki tek sömürgecinin Fransa olmadığını daha öncesinde Osmanlı'nın da bölgeyi sömürdüğü ve o zaman Cezayir diye bir halk olmadığını söylemiştir. Yine Fransa'nın Kuzey Afrika ülkelerine getirdiğı vize kısıtlamasının gölgesinde oluşan gerginlik kriz durumuna ulaşmıştır. Cumhurbaşkanı Macron'un açıklamasından sonra Cezayir kamuoyundan gelen ciddi tepkilere yönetim de katılmış; Fransa'yı kınamış ve büyükelçisini geri çekmiştir.

Ayrıca Cezayir, Fransa'nın Afrika'ya yaptığı askeri uçuşlara hava sahasını kapatmıştır. Buna daha büyük ölçekte bir tepki olacak şekilde, iki bakanlıkta Fransızca yazışmalara son verip Arapça kullanılması kararını almıştır. Diğer bakanlıklarda ve okullarda benzer kararların alınması konusunda ise baskı artmaktadır. Bilindiğı gibi Fransızcanın eski sömürgelerde hâkim

konumda kalması Fransa çıkarlarına hizmet eden bir durumdur. Bundan önce 2019 yılında Buteflika ekibinin devrilmesiyle Fransa'ya biraz daha mesafeli duran Cezayir yönetimi, son olaylarda Fransa'ya karşı görülmemiş netlikte direnç göstermekte ve sömürgeci etkiyi sınırlandırmaya çalışmaktadır.

LİBYA'DAKİ SEÇİM

Libya'daki darbe projesi, önce kendi halkının direniş ve sonra Türkiye'nin desteğıyle 2019'da bertaraf edildikten sonra ülkede uzlaşma hükümeti başa gelmiştir. Zamanla sosyo-politik ve ekonomik sorunların çözümü konusunda adımlar atılmaya başlamış ve planlanan 24 Aralık seçimleriyle ülkeyi yeniden birleştirme sürecine girilmiştir. Ancak seçim tarihi yaklaşıkça siyasi tablo gerginleşmektedir. Çünkü ülkeye gerçek demokratik yönetimin gelmesi tabloyu kökünden değiştirecektir. Seçim Kurulu Başkanı 24 Ekim tarihinde yaptığı

açıklamayla hem parlamento hem de başkanlık seçimlerinin eş zamanlı ve Cenevre’de taahhüt edildiği gibi aralık ayında yapılacağını açıklamıştır. Buna karşın Halife Hafter-Akile Salih cephesinin temsil ettiği ve meşru hükûmete karşı darbe süreçlerini destekleyen Tobruk Meclisi öncelikle başkanlık seçimlerinin yapılması için çalışmalar yürütmektedir. Mısır’daki gibi önce başkanı seçtirip parlamentoyu onun iradesine göre şekillendirmek istemektedirler.

Tobruk Meclisinde oylamaya dahi sunulmadan çıkartılan seçimin nasıl yapılacağını ve aday koşullarını belirleyen kanunlar Cenevre sürecine aykırı olduğu gibi Devlet Yüksek Konseyinin uzlaşısıyla yapılmadığı için gayrimeşru görülmektedir. Tobruk Meclisinin tek yanlı adımlar atması, seçimlerin gerçekleşme ihtimalini de zayıflamaktadır. Üstelik Birleşmiş Milletler (BM) Libya temsilcisinin, Tobruk Parlamentosunun tek taraflı adımlarını desteklemesi hesapları karıştırmaktadır. Mevcut tabloya bakıldığında, seçimlerin gerçekleşme ihtimali düşük görünmektedir. Sağladığı iyileşme dolayısıyla Abdülhamid Dibeybe hükûmetinin göreve devam etmesine yönelik toplumsal destek giderek artmaktadır. Dibeybe hükûmetinin sosyal politikaları, alt yapı ve belediyeçiliği önceleyen adımları Libya’daki yaraları iyileştiren adımlar olmuştur.

Hükûmetin evlenenlere yaptığı yardımlar, belediyelerin kaçak yapıları yıkıp yerine peyzaj parkları, spor alanları ve gençlik merkezleri kurması, Dibeybe’nin Hafter’in etkisinde olan doğu bölgelerinde

dahi konumunu güçlendirmiştir. Dibeybe hükûmeti, doğudaki belediyelere de bütçe ayırıp ekonomik destek vermiştir. Ancak yapılacak seçimlerde doğu bölgelerine Halife Hafter hâkim olduğu için orada merkezî hükûmet seçim güvenliğini sağlamakta zorlanacaktır ve seçime hile karışması muhtemeldir. Seçim hazırlıklarının yavaş ilerlemesi, yeterince tecrübe ve altyapının bulunmayışı seçimlerin ertelenme ihtimalini artırmaktadır. Yaptığı girişimlerle imajı güçlenen Dibeybe de aday olabilmek için seçimleri bir süre ertelemek istemektedir.

Libya’da şeffaf ve adil bir seçim ortamı bulunmadığı gibi seçimlere kadar kaos ve belirsizliği azaltan mevcut hükûmetin devam etmesi elzemdir. Zira ortak bir seçim yapılamaz ve hükûmet kurulamazsa doğu ve batı arasındaki bölünme ileri merhaleye evrilecektir. Oysa iki blok arasındaki yolların yeniden işletilmesi, uçuşların başlatılması Dibeybe hükûmetinin en önemli icraatlarındandı. Diğer taraftan ABD, BM ve AB gibi küresel aktörlerin Tobruk Meclisinin çıkardığı sorunlar karşısında tepki göstermeyip merkezî hükûmeti açıkça desteklememesi, Türkiye sayesinde

oluşan devlet istikrarını tekrar kaosa sürüklenme adımları olarak okunabilir. Fakat seçimler ertelenirse bu adım mutlaka uluslararası camiayla istişare ederek yapılmalıdır. Çünkü Cenevre süreciyle birlikte Libya dosyası bir anlamda BM ve küresel-bölgesel aktörlerin etkisine bırakılmıştır.

“

Tunus, demokratik süreçler açısından sembolik bir öneme sahiptir. Ayaklanmalara sahne olan diğer ülkelerden farklı olarak demokrasi sürecini kesintiye uğratmadan son döneme kadar getirebilmiştir. Ama siyasi tablonun parçalı yapısı ve ideolojik kampaşma, ülkenin istikrara kavuşmasını engellemektedir.

”

TUNUS VE SUDAN’DA YAŞANAN “DARBESEL” HAREKETLER

Kuzey Afrika’da Arap Ayaklanmaları’nın başladığı Tunus, demokratik süreçler açısından sembolik bir öneme sahiptir. Ayaklanmalara sahne olan diğer ülkelerden farklı olarak demokrasi sürecini kesintiye

uğratmadan son döneme kadar getirebilmiştir. Ama siyasi tablonun parçalı yapısı ve ideolojik kampaşma, ülkenin istikrara kavuşmasını engellemektedir. Askerî-ekonomik ve coğrafi olarak küçük ülke statüsüne sahip olması da Fransa ve Körfez ülkelerinin müdahalelerine imkân sağlayarak ülkedeki kaosu artırmaktadır. Bu duruma Kovid-19 salgını da eklenince turizm ve tarıma dayalı ülke ekonomisi sarsılmış; dışarıdan gelen işçi dövizleri de azalmıştır.

Bu ekonomik krizi fırsat bilen popülist lider Kays Said, durumu siyasi krize çevirip faturayı parlamentere keserek süreçten tek adam olarak çıkmak istemiştir. Bu amaçla parlamentoyu Temmuz ayında askıya almış ve hükümeti feshetmiştir. Bu kararlar anayasa yorumu zorlanarak ve olağanüstü şekilde genişletilerek yapıldığı için darbe olarak yorumlanmıştır. Çünkü Tunus Anayasası, olağanüstü hâl (OHAL) ilan etmek için acil tehdit durumu karşısında meclis başkanı, başbakan ve anayasa mahkemesi başkanıyla istişare edilmesini şart koşmaktadır. Kays Said krizden önce Anayasa Mahkemesinin kurulmasına karşı çıkmış; OHAL için yeterli şartlar oluşmadığı gibi kararı diğer kurumlarla da istişare etmemiştir.

Yine anayasa, parlamentonun sürekliliği açık kalmasını gerektirirken Said onu askıya almıştır. Birçok sivil toplum kuruluşu ve muhalefet bu uygulamaları eleştirmiş ve en azından krizden çıkış için Said'den yol haritası açıklamasını istemiştir. Ancak bazı laik partilerin desteği yanında Fransa ve Körfez ülkele-

rinin yönlendirmesiyle Said, bu uygulamalarda ısrar etmektedir. Fiilen tek adam sistemine geçerek ve temel meşru organ parlamentonun yetkilerini feshederek, bu emrivaki durumun yasal zeminini referandum ya da diğer demokratik mekanizmalar olmadan kurmaya çalışmaktadır. Diğer taraftan can yakan ekonomik sorunların çözümü konusunda herhangi bir programının bulunmadığı görülmektedir. Ancak bu gelişmeler ülkede siyasi istikrarsızlığı, askerî darbe ve/veya uluslararası vesayet riskini artırmaktadır.

“

Sudan'da ortaya çıkan siyasi kriz, son olarak askerî kanadın sivil kanadı tasfiyesiyle sonuçlanmıştır. 2019'da ortaya çıkan gösterilerden sonra Ömer el-Beşir hükümetinin yerine askerî-sivil koalisyon geçiş hükümeti oluşturulmuştur. Asker daha çok Beşir'e yakın isimlerden oluşurken, sivil kanat toplumsal tabanı pek güçlü olmayan Batı destekli sol gruplardan oluşmuştur.

”

İçeriden ve dışarıdan gelen tepkiler yüzünden Said, yeni bir hükümet atamaya mecbur kalmıştır. Başbakanlığa Jeoloji Profesörü Necla Buden'i getirmiş, pek bilinmeyen yüzlerden bir kabine oluşturmuş ve onları partiler-üstü teknokrat hükümeti olarak tanıtmıştır. Buna rağmen Suse kentinde Said'in, seçim kampanyasını yürüten Tefvik Şerafettin'i içişleri bakanı yapması partizanlıktan uzak kalma söyle-

mini havada bırakmaktadır. Esas olarak kendisi gibi Başbakan Buden'in de devlet tecrübesi olmayışı ve siyasi meşruiyet eksikliğinin yanı sıra ülkenin yaşadığı şiddetli ekonomik kriz ülkeyi iflasa doğru götürmektedir.

Arap dünyası ile Afrika arasında köprü olan Sudan'da ortaya çıkan siyasi kriz, son olarak askerî kanadın sivil kanadı tasfiyesiyle sonuçlanmıştır. 2019'da ortaya çıkan gösterilerden sonra Ömer el-Beşir hükümetinin yerine askerî-sivil koalisyon geçiş hükümeti oluşturulmuştur. Asker daha çok Beşir'e yakın isimlerden oluşurken, sivil kanat toplumsal tabanı pek güçlü olmayan Batı destekli sol gruplardan oluşmuştur. Sivil kanat iki

yıl içinde seçim yapma sözünü tutmakta daha isteksiz olduğu gibi, toplumun acil sorunlarını çözmekte de başarısız olmuştur.

Ortaya çıkan istikrarsız durum ülkede darbe teşebbüslerini heveslendirmiş ve en son eylül ayında Zırhlı Birlikler Komutanlığında bir darbe teşebbüsü görülmüştür. Teşebbüsün engellenmesi, darbe ihtimalini azaltmak yerine artırmıştır. Çünkü sivil kanadın halkı sokağa çağırmasına pek rağbet olmamıştır. Bu esnada ekonomik ve siyasi kriz derinleşerek devam etmiş ve Egemenlik Konseyi Başkanı General Abdülfettah Burhan, ortak yönetimdeki sivil kanadı görevden almış ve ülkeyi 2023 Temmuz ayında seçime götüreceğini

açıklamıştır. Bu durum ülkede demokratik sürecin daha başlamadan başa sarması anlamına gelmiştir. Çünkü Sudan'da 30 yıllık diktatörlükten sonra geçiş hükümeti de halka inmeye razı olmamış; siviller orduyu Batı desteğiyle geri letmeye, askerlerse silah zoruyla diğerini tasfiye etmeye girişmiştir.

Burhan darbesi ilk başta Mısır'daki Abdülfettah el-Sisi darbesine benze de arada ciddi farklar vardır. Benzerlik olarak siyasi gerginliğin bilinçli olarak artırıldığı ve Port Sudan'ın kasıtlı kapatıldığı düşünülmektedir. Sisi seçilmiş bir yönetimi düşürmüşken, Burhan demokrasiye geçme niyeti olmayan dış destekli sivil ortağını tasfiye ederek kısa süreli demokrasi ihti-

mallerini baltalamıştır. Ancak dış baskılar yüzünden onların üzerine çok gitmesi de mümkün değildir. Sudan darbesine Batı ülkelerinin taraftar olmadığı görülmüşse de Mısır darbesinde küresel-bölgesel ittifakların oluştuğu görülmektedir. Çünkü Sudan'ı arka bahçesi olarak gören Mısır ve Suudi Arabistan darbeyi desteklemektedir. Her ikisi de komşusunda demokratik ve sivil bir yönetim istememektedir.

ABD ve Batı, darbeye karşı daha net bir uluslararası tepki oluşması için çaba göstermektedir. BM Güvenlik Konseyinde darbeyi kınama çabası Rusya'nın direnciyle yumuşatılmıştır. ABD Sudan'a yapacağı 700 milyon dolarlık yardımı askıya aldığını açıklamıştır. Daha sonra ABD ile birlikte 10 ülke büyükelçisi darbeyi kınamış ve Sudan Başkanı Abdullah Hamduk'un salıverilmesini istemiştir. Türkiye ise Dışişleri Bakanlığı açıklamasıyla gelişmeleri darbe teşebbüsü olarak nitelemiş ve kaygılarını dile getirmiştir. Askerî müdahaleden sonra yapılan gösteriler, Burhan'ı geri adım attıracak düzeye ulaşmamıştır. Sudan'daki istikrar ve refah Türkiye'nin lehine olacağı gibi, sürecin adil ve şeffaf şekilde gerçekleştirilecek seçimlere ulaşması da elzemdir. Bilindiği gibi halkın meşruiyetine dayanmayan ve demokratik şekilde iktidarı elinde buldurmeyen yapılar, Türkiye'ye değil büyük güçlerin çıkarlarına hizmet etmektedir. Dolayısıyla Türkiye'nin Sudan'da geniş halk tabanıyla ilişkiler kurması ve burada demokratik gelişmelere ve reform süreçlerine katkı sağlaması menfaatine görülmektedir. ■